

מי ומה בגליון זה

- גיליון זה מוקדש ללוי דרור, עורך ותיק של ספרי "מורשת" ושל "ילקוט מורשת", חבר נאמן ושותף לדרך, אשר נפטר לאחר מחלה קצרה בכ"ד אדר א' תשנ"ו (3.3.1997). בני משפחתו וחבריו מספרים על סגולותיו האישיות, על היותו אחד המייסדים ומתווי הדרך של קיבוצו - עמיר ועל עבודתו השקדנית ועתירת היכול כעורך ספרי היסוד של התנועה.

מערכת "מורשת" מתאבלת על לוי ומשתתפת בצער המשפחה, קיבוץ עמיר והתנועה.

חקר

- **אפרים קיי**, מנהל מדור השתלמויות מחו"ל ב"יד ושם", מפרסם מאמר מקיף על "הבחשת השואה" - תופעה תמוהה לכאורה, אשר זכתה לביסוס "היסטורי" של "אנשי מדע" מפקפקים, אך אין בשום אופן לזלזל ויש להילחם בה משום הסכנה כי ינהו אחריה גם אנשים תמימים, לאו דווקא אנטישמנים, שהעובדות ההיסטוריות אינן ידועות להם. להפרכת הטיעונים של מכחישי השואה למיניהם מאזכר המחבר שורה שלמה של מסמכים גרמניים, יהודיים, פולניים ורוסיים, עדויות של ניצולים וחומר ממשפטיים של פושעים נאצים שנערכו בסיום המלחמה בנירנברג ובמקומות אחרים. בנספח למאמר ניתנה רשימה של מכחישי שואה בולטים, ספריהם ופעולותיהם להפצת "תורתם".

- **פרופ' מיכאל י. בהן** מהמחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בריאלין מביא פרק מתוך ספרו "צ'רצ'יל והיהודים" (שהופיע באנגלית), הודן במדיניות הממשלה הבריטית ביחס ליהדות אירופה בתקופת השואה, כשצ'רצ'יל עמד בראשה. לדעת המחבר אין לזכות את צ'רצ'יל מכל אשמה או אחריות בעניין סירובה של ממשלתו לסייע בהצלת יהודים משטחי הכיבוש הגרמני מתוך חשש שהם יעלו ארצה ויגרמו לכשלון מדיניות "הספר הלבן". אין ספק שצ'רצ'יל ידע על השמדת היהודים בידי הגרמנים באירופה וככל שהיה מזועזע ממצבם האיום, הוא לא היה מוכן למעשה לטפל בבעיה זו באופן אישי. ניתן גם ליהודים להבין שאין להטריד את צ'רצ'יל בגורל אחיהם באירופה. הפניות המרובות והנואשות של חברי הפרלמנט ובית הלורדים, יהודים ולא-יהודים, לראש ממשלת בריטניה לסייע ליהודים להינצל מן הגיהנום הנאצי עלו בתוהו. רק הפיצוץ והטרגדיה באוניה "פטרדה" הניעו את הבריטים לשנות במשהו את מדיניותם, אך רק לגבי אותם המפעילים שהיו באוניה והם הורשו להיכנס לארץ. ואילו העולים "הלא-חוקיים" שהגיעו אחריהם נשלחו לגלות לאי מאוריציוס.

יחסם של צ'רצ'יל וממשלתו ליהודים בשואה בא לירי ביטוי מובהק בסירוב להפיץ את אושוויץ ואת מסילות הברזל המובילות למחנה ההשמדה. הבריטים טענו שהרבר בלתי אפשרי בגלל המרחק הרב מבסיסי חיל האוויר של בעלות הברית. אולם באותו הזמן עצמו הם שלחו לפולנים בווארשה המתקוממת סיוע אווירי והצניחו נשק ותחמושת שנפלו לרוב לידי הגרמנים. שיקולים מדיניים של עידוד המרד הפולני היו מכריעים יותר מהקלת ייסוריהם של היהודים הנשמדים בידי הגרמנים.

- **ד"ר יעל פלד**, מחברת הספר "קרקוב היהודית 1939-1943" גבתה עדות מפי יואל וולף, אחד משירידי "השומר הדתי" בגיטו קרקוב. חברי "השומר הדתי" בקרקוב היו חלק מארגון "החלוץ הלוחם" והשתתפו בפעולותיו. העד מספר על הפעילות המחתרית של קבוצתו ועל אחריתה במחבוא בעליית-גג, כאשר פולני הסגיר אותם לגרמנים כדי להציל את עורו. עדות זו היא חשובה משום שזה אחד המקרים המעטים הידועים לנו על השתתפות חברי "השומר הדתי" במחתרת לוחמת נגד הגרמנים.

- **ד"ר ליאונרד סמילוביץקי** מאוניברסיטת תל אביב כותב על יהודים ופולנים בתנועה הפרטיזנית הביילורוסית, 1941-1944. הוא מנתח את היחסים ששררו בין המחתרות בתנועת ההתנגדות לכיבוש הגרמני. תחילה קמו תאים מחתרתיים של פולנים, של ביילורוסים ושל רוסיים וכן תאים

מעורבים של ביילורוסים ופולנים. בכל אחד מהם נמצאו יהודים. אותם תאים מחתרתיים לא היו עשויים מעור אחד. היו קבוצות של אנטי־פאשיסטים פולנים שסייעו בידי הפרטיזנים הביילורוסים, ואילו לוחמי א.ק. העריפו פעילות עצמאית. אלה האחרונים ראו בכרית המועצות איב ודגלו בתורת "שני האויבים" לפולין העצמאית. יהודי ביילורוסיה המערבית גילו התנגדות נמרצת לגרמנים. כידוע היו יחידות פרטיזניות יהודיות ולידן מחנות משפחתיים והיו יהודים שנספחו לפרטיזנים סובייטיים. גורלם של אלה האחרונים היה קשה מאוד והם סבלו מאנטישמיות והיו מקרים לא מעטים של רצח פרטיזנים יהודים בידי ביילורוסים ורוסים. עם זאת לחמו היהודים במרבית היחידות הפרטיזניות של ביילורוסיה. אנשי א.ק. לחמו ביהודים בכל מקום כאלמנט פרר־סובייטי, רדפו ורצחו אותם, אך בין א.ק. והפרטיזנים הביילורוסים שררו גם כן יחסי איבה. המאבק האנטי־נאצי בשנים 1941-1944 נתייחד אפוא בניגודים וסתירות. היהודים שלחמו על חייהם וגילו התנגדות לאויב נאלצו לחוש על בשרם את יחסם של השותפים האחרים למאבק שהיה בדרך כלל עוין ליהודים.

● **ד"ר אריאל הורביץ**, חבר קיבוץ גלאון, מתאר במאמרו את גורל הצוענים תחת שלטון הנאצים. המחבר עומד על מוצא הצוענים ואורח חייהם ומספר שהם נרדפו באירופה עוד לפני עליית הנאצים. הנאצים ראו בצוענים אלמנט א־סוציאלי ונחותים מבחינת גזעם. עם זאת נמצאו "מומחים" נאצים לתורת הגזע, אשר המליצו לשמר את הצוענים הטהורים מבחינה גזעית ולרדוף ולהשמיד בני תערובת. בזמן המלחמה נרצחו כרבע עד חצי מיליון צוענים. כמו היהודים הם נורו על ידי האינזצגרופן, מתו מרעב וממחלות בגיטאות ובמחנות והומתו בתאי הגזים של מחנות ההשמדה.

בסיום המאמר מציג המחבר את דעתה של חוקרת אמריקנית הטוענת שהשוואה לא היתה ייחודית ליהודים וחייבים לכלול בה את רצח הצוענים וכן את רצח בעלי־המום. הוא טוען נגדה שהיא מתעלמת מן הייחודיות של שואת יהודי אירופה.

מקורות ועדויות

- **אהרון פייגנבלום**, חבר קיבוץ בית־זרע, מעלה זכרונות מתקופת מלחמת העולם השנייה. הוא נמלט לברית המועצות וכדי להתחמק מעיניהם הכולשות של אנשי נ.ק.ו.ד. הגיע למקום נידח – מכרה וולפרם באוּזבֶקִיסְטָן. הוא מתאר את המכרה וסביבתו, את תנאי העבודה והאוכלוסיה המגוונת שהתקבצה במקום. העבודה במקום חשוב מבחינת המאמץ המלחמתי הגנה על המחבר והתנאים הטובים יחסית אפשרו לו לשרוד ולשוב לפולין עוד לפני הרפטריאציה ההמונית מברית המועצות.
- **הרלד סונדרס** מסלובקיה שולח עם משפחתו לאושוויץ־בירקנאו ב־1944. אבי המשפחה ושלושת בניו הצליחו לשרוד במחנה עבודה לקרונות רכבת גלייוויץ 2. המחבר מתאר את חיי יום־יום במחנה לקראת סוף המלחמה ואת הצעדה עם פינוי המחנה בשל התקרבות הצבא האדום. הימים האחרונים לפני השחרור היו מורטי עצבים במיוחד עד שנראה קצה־כנפו של סגין רוסי...
- **מאיר ילין**, סופר יידיש המתאר ביצירותיו שהופיעו ברובן בישראל את האירועים והחוויות האישיות בתקופת השואה בליטא, מעלה מן "העבר שנשכח" את אשר קרה בפורט התשיעי הנודע לשמצה בקובנה, כאשר הגרמנים כלאו בתוך המצודה את אנשי המשטרה היהודית של הגיטו ותבעו מהם לגלות את המחבואים בהם מסתתרים יהודים, למסור לידיהם את אנשי המחתרת ולחשוף את בעלי הרכוש שיש להם עדיין זהב, דולרים ודברי ערך. בעלי הדרגות במשטרה החליטו בהשפעת סגן מפקד המשטרה, זופוביץ', לא להיענות לתביעות הגרמנים ורובם נורו למוות. בין השוטרים הפשוטים נמצאו כמה מלשינים. מכל מקום אנשי המחתרת הוזחרו בעוד מועד והצליחו למצוא מסתור. ביניהם היה אחיו של המחבר, חיים ילין, מפקד המחתרת האנטי־פאשיסטית בגיטו קובנה.

דמויות

- אנו מפרסמים קטעים מדברים שהושמעו באזכרה לרפי בנשלום (פרידל), שנערכה בקיבוץ העוגן בשלושים לפטירתו. רפי היה מראשי השומר הצעיר בצ'כוסלובקיה ומעמודי התווך של המחתרת החלוצית וגיבור הצלה עדינפש בהונגריה הפאשיסטית כימי מלחמת העולם השנייה. בספרו "נאבקנו למען החיים" הוא גולל את עלילותיה ומיבצעה של המחתרת החלוצית בכבודפסט ב-1944.
- באזכרה השמיעו דברים יוחנן גרדוש, הייני בורנשטיין, אסרא אגמון, דוד גור, אריה פלגי ויוסף הדס. בסיום הוקרא מכתב פרידה לרפי מאת שרגא וייל.

ספרים וכתבי-עת

- אליעזר רבינוביץ, חבר קיבוץ רמת השופט, סוקר את "סנסק יהודי ליטא" שהופיע לפני חודשים אחדים בהוצאת "יד ושם" בעריכתו של פרוש' דב לוי. הפנסק מתאר את העבר המפואר של קהילות ליטא והוא מהווה מצבה מרשימה, זכר-כבוד למה שהיה. יהדות ליטא לא היתה גדולה במספרה, אך רישומה והשפעתה הרוחנית על יהדות מזרח-אירופה היו ניכרים מאוד. הפנסק משקף את היצירה הגדולה ואת המאבקים שניהלה יהדות ליטא על קיומה, על עצמאותה ועל ייחודה התרבותי והחברתי. תקופת השואה שמה קץ ליהודים בליטא. הקהילות נעקרו מהחיים ביד זידונית וכל נכסיהן נשרדו או עלו באש. הספר מייצג את המורשת הרוחנית הגדולה, פרי יצירתה של עדה יהודית קטנה שהיתה ואיננה עוד.
- די"ר שלום חולבסקי מעי"השופט סוקר את ספרו של פרוש' ע.ג. ישה. היסטוריון מאוניברסיטת מינסק, על יהודי ביילורוסיה, שהופיע לפני זמן קצר. הוא מתייחס בעיקר למספר תעודות ועדויות מהפרק המוקדש לשואה. יהודי מינסק וערים אחרות בביילורוסיה לא הספיקו לברוח מזרחה עם פלישת הצבא הגרמני. הנהגת המפלגה הקומוניסטית והממשלה הביילורוסית נמלטו בעוד מועד מבלי להזהיר את התושבים ורק מעטים הצליחו להינצל. מזכיר הוועד המרכזי של המפלגה בביילורוסיה, פ.ק. פונומרנקו, מאשים במכתבו לסטאלין את היהודים שחשבו על בריחה: מחבר הספר מקדיש מקום רב למחתרת היהודית בגיטו מינסק ולהתנכרותה של המחתרת העירונית הביילורוסית לגורל היהודים בגיטו. הוא מעלה גם את התקריות האנטישמיות שהיו ביחידות הפרטיזניות הרוסיות. גל האנטישמיות בביילורוסיה נמשך גם בשנים שלאחר המלחמה. חברי המחתרת בגיטו מינסק הואשמו בנציונליזם יהודי וב"סטיות" שונות. בסוף הספר מתאר המחבר את מאמצי הארגון ואת הפעילות החברתית והתרבותית של שרידי היהודים הביילורוסים כיום.
- יוסף רב מקיבוץ להבות הבשן, סוקר את הכרך החדש, השלישי במספר, שהופיע בהוצאת ארגון ותיקי המלחמה יוצאי צבאות פולין בישראל. כרך זה כולל רשימות של חיילים יהודים שבויים בצבא פולין שנרצחו על ידי הגרמנים באזור לובלין. בספר 3,200 שמות, בעיקר של חיילים שנולדו בשטחים שסופחו לברית המועצות ולא שוחררו כמו החיילים השבויים מן השטחים שנכבשו על ידי הגרמנים. הם נכלאו במחנות שבויים, הופרדו מן החיילים הפולנים ונלקחו למצעדי מוות. אלה ששרדו הובאו ללובלין ואחרי כן נרצחו במיידאנק ובמחנות אחרים.
- אנו מביאים מכתב של ארנולד מוסטוביץ, שהתפרסם בעיתון הפולני "פוליטיקה". הכותב מצטט קטעים ממאמר שהודפס בדרשבווען אנטישמי "Ojczyzna" (מולדת), החושף את "האמת" על הפוגרום הנודע בקיילצה ב-4 ביולי 1946. לפי מחבר המאמר לא נרצחו בקיילצה יהודים אלא רק פטריוטים פולנים...